

Kramerius 5

Digitální knihovna

Podmínky využití

Knihovna AV ČR poskytuje přístup k digitalizovaným dokumentům pouze pro nekomerční, vědecké a studijní účely a pouze pro osobní potřebu uživatelů. Část dokumentů Digitální knihovny AV ČR podléhá autorským právům. Využitím digitální knihovny a vygenerování kopie části digitalizovaného dokumentu se uživatel zavazuje dodržovat tyto podmínky, které musí být součástí každé zhotovené kopie. Jakékoli další kopírování materiálů z digitální knihovny není možné bez případného písemného svolení Knihovny AV ČR.

Hlavní název: **Živa**

Vydavatel: **Matice česká při Museu Království českého**

Vydáváno v letech: **1853-1864**

Číslo ročníku: **42**

Číslo výtisku: **3**

Datum vydání čísla: **1994**

Identifikátor ISSN: **0044-4812**

Identifikátor SICI: **nezjištěn**

Stránky: **136, 137**

Ústřičník velký, *Haematopus ostralegus*, hnízdí většinou mezi oblázky, ale někdy si hnízdo vystaví i mezi nízkou ostrovní vegetací dále od pobřeží. Snímky J. Felixe

chybějí ladní dlouhokřídlí rybáci, přezdívaní „mořské vlaštovky“. Pravidelně tu hnízdí rybák dlouhoocasý (*Sterna paradisaea*), který si vyhledává k založení hnízda místa přímo na pobřeží, nejčastěji mezi oblázky. Jeho vejce se podobají zbarvením i tvarem okolním oblázkům a nepřítel je jen tak snadno nevypátrají. Obvykle bývají ve snůšce 2 nebo 3 vejce. Na ostrově hnízdí ve třech menších koloniích o celkové populaci kolem 80 párů.

Mezi rybáky dlouhoocasými vyhnízdí i jednotlivé páry rybáka obecného (*S. birundo*), celkem asi 40 párů. V samostatné kolonii tu hnízdí rybák malý (*S. albifrons*) v počtu 15 - 20 párů.

Při okraji kolonie racka chechtavého se nachází samostatná kolonie nádherné-

ho rybáka severního (*S. sandvicensis*). Ptáci si tu budují hnízda mezi vegetací; počet párů se pohybuje kolem padesáti. Poprvé tu zahnízdili tito rybáci v roce 1962, pak v letech 1963 a 1964 nehnízdili, ale následujícího roku se objevili znovu a zřejmě se jim zde zalíbilo, protože od té doby tu hnízdí každoročně.

Nápadným obyvatelem ostrova je také ústřičník velký (*Haematopus ostralegus*). Na ostrově hnízdí pravidelně 10 až 15 párů. Ptáci jsou roztroušeni především při pobřeží, ale založí si hnízdo i na písčinách ostrova mezi nízkou vegetací. Vejce ústřičníka svým zbarvením dokonale splývají s okolím, přesto hnízda často zničí rackové. Ústřičníci si pak založí nové hnízdo a samice snesou náhradní snůšky. Ptáci svá hnízda vystylají kamínky, lasturami, klacíky apod. Obvykle jsou ve snůšce tři vejce. Zajímavé je pozorovat ústřičníky při hledání potravy. Ptáci pobíhají drobnými krůčky na pobřeží a co

chvíli zaběhnou na mělčinu, kde hledají svou hlavní potravu, různé měkkýše. Svým silným jakoby dlátovitým zobákem dovedou hravě otevřít lastury mlžů.

Na písčitém nánosu několik desítek metrů od ostrova se občas usídlí a vyhnízdí tenkozobec opačný (*Recurvirostra avosetta*). Obvykle zde bývá malá skupina o 3 - 4 párech. V posledních letech, jako téměř všude na příhodných místech, zde hnízdí i několik párů labuti velké (*Cygnus olor*).

Mezi pravidelně hnízdícími druhy patří husice liščí (*Tadorna tadorna*). Hnízda si zakládá v norách v zemi. Pracovníci rostocké zoo na ostrově vyhloubili několik desítek umělých nor, do nichž umístili dřevěné budky s trochou mechové vstýlky. Do hnízd vedou chodby z rour a písek nemůže noru zavalit. Husice si hnízda navíc vystelou prachovým peřím. Část snůšek pracovníci zoo odeberou a vejce pak líhnou v inkubátorech. Větší odchovaná mláďata pak vypouštějí zpátky na ostrov. Ztráty na mláďatech jsou tak mnohem nižší a husic přibývá. Počet hnízdících ptáků na ostrově se pohybuje kolem 20 párů.

K vzácným kachnovitým ptákům hnízdícím na ostrově patří morčáci prostřední (*Mergus serrator*). Poprvé zde tento druh vyhnízdil v roce 1968. Od té doby se tady usídlil a v současnosti tu pravidelně hnízdí přes 60 párů. Tito ptáci si budují hnízda na zemi pod hustými keři.

Pravidelná hnízdění mnoha vzácných druhů ptáků na ostrově Langenwerder svědčí o dlouhodobé dobré ochrannářské práci.

Přes značnou podobnost jsou ale oba druhy nezaměnitelné a při dostatečných praktických zkušenostech je můžeme rozzeznat již na první pohled. Při určování je třeba věnovat pozornost nejprve tělesným rozměrům. U rejsce černého nepřesahuje délka ocasu, měřená od řitního otvoru, obvykle 52 mm, zatímco u rejsce vodního bývá obvykle nad 55 mm. Délka zadního chodidla měří u r. černého 15 až 17 mm, u r. vodního 17 až 20 mm. Také v osrstění jsou patrné určité rozdíly. U r. černého není srst tak hustá a dlouhá jako u r. vodního, a navíc prvně zmíněný druh postrádá nápadné klyty z tuhých brv na spodině ocasu a na zadních chodidlech. V černém zbarvení na hřbetě můžeme u rejsce černého někdy pozorovat slabý stříbřitý nádech, mnoho jedinců má nad okem i malinkou bílou tečku. Také lebky obou příbuzných druhů rozlišíme podle rozměrů. Na dolní čelisti je nejvýhodnější měřit výšku těla čelisti (tzv. koronoidní výšku: r. č. 3,6 až 4,5 mm; r. v. 4,3 - 5,3 mm) a na horní části lebky šířku v oblasti tzv. základních výběžků (tzv. postglenoidní šířka: r. č. do 6,0 mm, r. v. obvykle nad 6,0 mm).

První nálezy rejsce černého u nás byly publikovány z Moravskoslezských Beskyd (1950) a poté z Pošumaví (1954). Při revizi starších materiálů ve sbírkách zoologického oddělení Národního muzea se však podařilo nalézt ještě starší, dosud nepublikovaný nález tohoto dru-

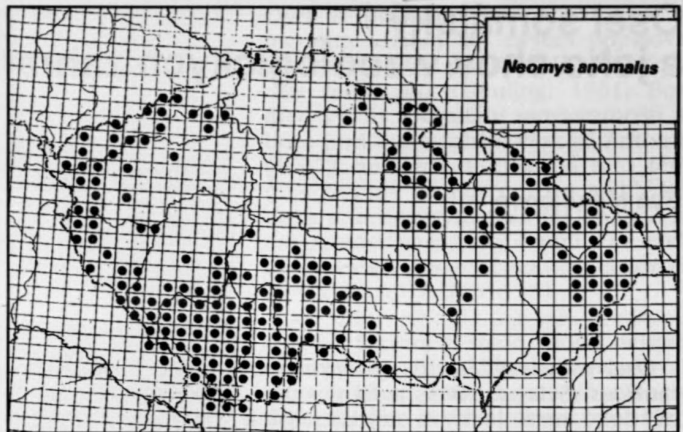
Je rejsec černý skutečně vzácným druhem naší fauny?

Miloš Anděra

Rejsec černý (*Neomys anomalus*) je jedním z našich nejméně poznáných druhů savců. Ještě koncem 80. let konstatovali Pelikán, Gaisler a Rödl (1979), že „přesný obraz o jeho rozšíření u nás chybí“ a téměř stejnou formulaci najdeme i v Červené knize ohrožených a vzácných druhů rostlin a živočichů, vydané o 10 let později (1989). Teprve v posledních letech se díky intenzivnějším faunistickým výzkumům podařilo získat řadu nových nálezu tohoto druhu. Vyplývá z nich, že výskyt rejsce černého nemusí být v některých oblastech zdaleka tak výjimečný, jak se obecně předpokládá, a že místy dokonce patří k dominantním druhům společenstev drobných savců.

Na nízkém stupni poznání tohoto hmyzožravce se podílejí dvě hlavní skutečnosti: určitá obtížnost jeho určování a nepříliš vhodný český název. V tzv.

Opavském názvosloví (Soustava a jména živočichů, Kratochvíl, Bartoš a kol., 1954) byl totiž tento rejsec naprosto nešťastně pojmenován druhovým názvem „černý“, ač tomu jeho kontrastní černobílé zbarvení vůbec neodpovídá. Naopak, paradoxní skutečností je, že zatímco u rejsce vodního (*Neomys fodiensis*) se melanismus, tj. abnormální černé zbarvení, objevuje docela často, u rejsce černého (*Neomys anomalus*) tato odchylka zaznamenána nebyla. A tak není divu, že dodnes bývá rejsec černý zaměňován s melanickými jedinci běžnějšího rejsce vodního, a to často i renomovanými zoology. Výstižnější by byl spíše český název „rejsec mokřadní“ nebo „rejsec menší“ a je otázkou do diskuse, zda by v tomto případě nestálo za to porušit tradici zaběhlého názvu a druh přece jenom přejmenovat.

Rejsec černý, Neomys anomalus, bývá často zaměněn za rejsece vodního. Foto M. Anděra. Vpravo současný stav mapování výskytu rejsece černého v České republice

hu, a to z okolí Rožné pod Pernštejnem (leg. B. Rosický, 1943). V následujících desetiletích nebyly údaje o výskytu tohoto druhu nikterak časté a ještě počátkem 70. let byl rejsec černý považován za druh velmi vzácný. Malá znalost druhu byla i příčinou toho, že byl někdy i přehlížen (např. v materiálech z vývržků sov). Lze říci, že teprve poslední desetiletí přineslo zlepšení v počtu získaných nálezů, na jejichž základě si můžeme učinit reálnější představu o jeho výskytu u nás.

V současné době máme v České republice přes 350 ověřených nálezů, které ve čtvercové mapovací síti pokrývají 205 čtverců (tj. 32 % z území ČR). Na připojené mapě nelze zatím brát počet obsazených čtverců v jednotlivých oblastech jako měřítko hojnosti nebo vzácnosti druhu. V současné fázi mapování to spíše odráží různou regionální úroveň faunistického výzkumu. Zdá se, že areál rejsece černého u nás pokrývá většinu horských a podhorských oblastí, vrchovin a zřejmě i řadu pahorkatin. Naopak, v nížinách jsou jeho nálezy spíše sporadické (Dolnomoravský úval, Hornomoravský úval, Moravská brána) nebo zcela chybějí. To platí zejména pro nížiny v Polabí, kde zatím nebyl vůbec prokázán. Také v okolí Prahy a na většině území středních Čech zatím spolehlivé doklady scházejí, a to přes řadu kvalitních materiálů z vývržků i odchytů, které jsou odtud k dispozici. Podobná situace je i v nejsevernějších oblastech našeho území (např. Šluknovský výběžek).

Příčiny těchto „bílých míst“ mohou být různé. Nejsnadněji lze vysvětlit chybění druhu v severočeském pohraničí, které souvisí s hranicí jeho celkového evropského areálu. Naproti tomu na mnoha místech středních Čech rejsec černý evidentně vymizel v důsledku přílišného zkulturnění krajiny a úbytku vhodných biotopů. Diverzita stanovišť centrálních oblastí středních Čech je nízká a citelné je především celkové vysušení krajiny a s tím spojené vymizení mokřin, bažin i různých typů vodotečí, které jsou v případech drobných zemních savců hlavními nositeli druhové diverzity. Velký otazník zatím zůstává nad nížinami v Polabí. Z většiny tohoto území zatím detailnější faunistické studie postrádáme (výjimkou je pouze Královéhradecko), a tak nelze zatím stanovit, zda jeho absence je skutečně reálná či jen podmíněná nedostatečnými znalostmi o tamní savčí fauně. Dosavadní výsledky z vý-

chodního Polabí však naznačují spíše možnost první. Je třeba mapování výskytu rejsece černého ještě věnovat pozornost a jakákoli spolupráce v tomto směru bude vítána.

Celkový rozsah nadmořské výšky našich nálezů rejsece černého je zhruba 150 až 1 100 m, přičemž více než 64 % nálezů leží v rozmezí 200 - 600 m n. m. Toto maximum odpovídá jak převažujícímu reliéfu našeho území, tak zkušenostem, že právě pahorkatiny a vrchoviny představují optimální typ krajiny pro tento druh.

Z hlediska nároků na stanoviště se rejsec černý jeví jako druh poměrně stenoeckní, tj. vázaný na úzké stanovištní spektrum. Jsou to především vlhká až podmáčená místa s hustým podrostem vegetace, tedy mokřady, bažiny, pravidelně zaplavované plochy a litorály rybníků, potoků i řek. Na těchto místech se zdržuje dosti pravidelně a spolu s hrabosem mokřadním (*Microtus agrestis*) ho lze považovat za charakteristickou součást druhového spektra těchto biotopů. Tomu odpovídají i údaje o relativní početnosti. Např. na Mokřých loukách u Třeboně byl rejsec černý zjištěn ve stejné početnosti jako rejsec vodní a také ve vývržcích sovy pálené je podíl obou druhů v řadě oblastí podobný. Z okolí Milevska byl rejsec černý ve vývržcích dokonce početnější než rejsec vodní.

Při hodnocení relativní četnosti u rejseců musíme navíc brát v úvahu i selektivitu odchytových metod. Ukazuje se totiž, že i v jejich případě fungují zemní pasti mnohem efektivněji než sklápovací. Např. v Blanském lese jsme na mokřadních loukách zjistili při odchycích do sklápovacích pastí poměr r. černého a r. vodního 7:15, zatímco v padacích pastech tomu bylo zcela naopak (9 : 5).

Dalšími místy výskytu rejsece černého jsou pak břehy pomalu tekoucích potoků s hustou pobřežní vegetací. Za určitých podmínek osídluje i břehové partie regulovaných vodotečí a např. v Pošumaví ho z těchto míst známe s dominancí 3,7 až 5,7 %, což jsou hodnoty plně srovnatelné s rejsecem vodním (4,1 - 6,6 %). Naproti tomu u rychleji tekoucích vod

se rejsec černý objevuje skutečně zřídka, a to nejen z důvodů potravních (loví spíše terestrickou kořist), ale i pro kompetiční vztahy s agresivnějším rejsecem vodním, pro něhož naopak jsou bystře tekoucí potoky optimálním stanovištěm. Snad právě v této skutečnosti lze spatřovat původ názoru o velké vzácnosti rejsece černého, neboť v prvních fázích mammaliologického výzkumu byla pozornost zaměřena především na horské potoky, zatímco zdánlivě „neatraktivní“ mokřiny zůstávaly bez povšimnutí. Také břehové koridory bez bylinného patra osídluje rejsec černý jen málo, slouží mu spíše pouze jako migrační cesty. Dokládají to konkrétní hodnoty opět z Pošumaví, kde v potočnických olšinách dosahuje rejsec černý dominance jen 2,5 % oproti téměř 12% hodnotám u rejsece vodního.

Podél potoků rejsec černý občas proniká i na místa netypická - do vyšších poloh hor, na rašelinářské či mokřiny v lesích. Jsou známy i ojedinělé nálezy na místech zcela suchých.

Vzhledem k uvedeným stanovištním nárokům je pochopitelné, že současný výskyt rejsece černého u nás má do značné míry mozaikovitý charakter. Nejvíce mu vyhovují pahorkatiny a vrchoviny, případně i podhůří s členitou krajinou, v níž se nevelké lesní celky střídají se zemědělskou půdou, rozptýlenou zelení a hlavně s rybníky, potoky, stružkami a mokřinami. Ukazuje se, že právě hustota vlhkých a podmáčených enkláv v krajině je určující pro stupeň mozaikovitosti a hojnosti výskytu rejsece černého. Z tohoto pohledu má tento druh i jistý bioindikační význam. Naše zkušenosti ukazují, že osídluje i větší mokřiny v krajině vysloveně zemědělského typu, pokud jsou vodotečemi navzájem nějak propojeny.

Závěrem zbývá odpovědět na otázku vyslovenou v nadpisu článku. Je u nás rejsec černý vzácný nebo není? Odpověď není jednoznačná. Tam, kde je zachována hustá mozaika vhodných stanovišť, může být vcelku běžným druhem a dosahuje početnosti srovnatelné s početností rejsece vodního. Na druhé straně jsou však oblasti, kde je rejsec černý nálezán opravdu zřídka, anebo kde zcela chybí, a zatím nevíme, je-li to důsledek souvislosti zoogeografických, stanovištních nebo antropických. Proto by tomuto druhu lépe vyhovovala charakteristika zdůrazňující regionální rozdíly (místa vzácná, místa řídká) než ho obecně hodnotit jako celkově vzácný druh.